

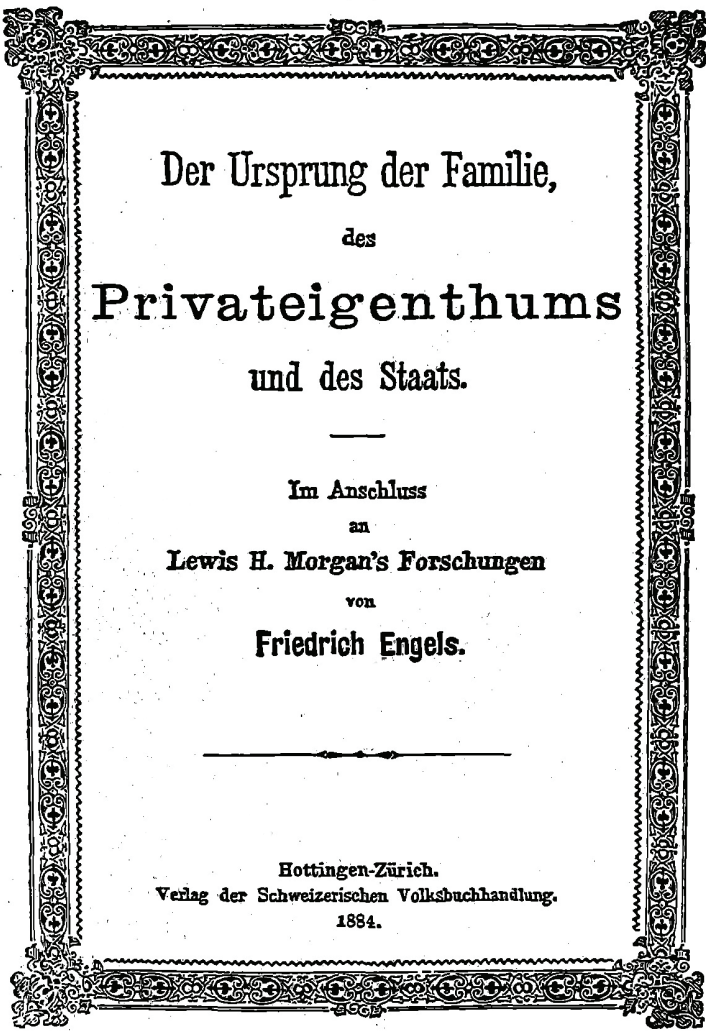
ÇEVİRMENİN NOTU

Friedrich Engels'in *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni (Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staats)* adlı eserinin bu çevirisi için 1891 tarihli gözden geçirilmiş ve genişletilmiş dördüncü Almanca baskı temel alınmıştır.

Engels'in dipnotları (*) işaretli, Almanca baskı editörlerinin (bundan sonra *Almanca ed.*) ve çevirmenin dipnotları numaralıdır. Kitaptaki tüm çengelli parantez ({ }) işaretleri çevirmene aittir.

Çeviri için temel alınan ve karşılaştırma için başvuru olan metinlerin listesi aşağıdadır (*MEW: Marx Engels Werke*, Dietz Verlag Berlin; *MECW: Marx & Engels Collected Works*, Lawrence & Wishart):

- > *MEW, Band 21, 1962*, s. 25-173 (1884 tarihli birinci baskıya önsöz ve ana metin), s. 473-483 (1891 tarihli dördüncü baskıya önsöz)
- > *MEW, Band 22, 1977*, s. 351-354 (ek)
- > Karl Marx-Friedrich Engels, *Selected Works*, Volume Three, Progress Publishers, Moscow, Third printing 1976, s. 191-334 (ek dışındaki bölümler)
- > *MECW, Volume 26, 1990*, s. 129-276 (1884 tarihli birinci baskıya önsöz ve ana metin)
- > *MECW, Volume 27, 1990*, s. 203-214 (1891 tarihli dördüncü baskıya önsöz), s. 348-351 (ek)
- > Friedrich Engels, *The Origin of the Family, Private Property and the State*, Penguin Classics, 2010
- > Lewis H. Morgan, *Ancient Society*, P. Smith, reprint, 1974
- > Friedrich Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, çev: Kenan Somer, Sol Yayınları, Ankara, Onsekizinci Baskı, Şubat 2017
- > Friedrich Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, çev: Mustafa Tüzel, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Kasım 2018
- > Lewis Henry Morgan, *Eski Toplum I*, çev: Ünsal Oskay, Payel Yayınevi, İstanbul, 2. basım, Şubat 1994
- > Lewis Henry Morgan, *Eski Toplum II*, çev: Ünsal Oskay, Payel Yayınevi, İstanbul, 2. basım, Şubat 1998

Der Ursprung der Familie,
des
Privateigentums
und des Staats.

Im Anschluss
an
Lewis H. Morgan's Forschungen
von
Friedrich Engels.

Hottingen-Zürich.
Verlag der Schweizerischen Volksbuchhandlung.
1884.

1884 tarihli birinci baskının kapağı

İÇİNDEKİLER

1884 Tarihli Birinci Baskıya Önsöz	11
1891 Tarihli Dördüncü Baskıya Önsöz	15
I. Tarih Öncesinin Kültür Aşamaları	30
1. Yabanıllık	31
2. Barbarlık	32
II. Aile	38
1. Kandaşlığa Dayalı Aile	48
2. Punalua Ailesi	50
3. Eşleşme Ailesi	60
4. Tek Eşli Aile	79
III. İrokua Gensi	106
IV. Yunan Gensi	124
V. Atina Devletinin Ortaya Çıkışı	136
VI. Roma'da Gens ve Devlet	150
VII. Keltlerde ve Almanlarda Gens	163
VIII. Almanlarda Devletin Oluşumu	182
IX. Barbarlık ve Uygarlık	196
EK: Yeni Keşfedilmiş Bir Grup Evliliği Olgusu	222
Dizin ve Sözlükçe	227

Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*'ni 1884 yılında, Mart sonu ile Mayıs sonu arasında yazdı. Marx'ın {1818-1883} elyazmalarını incelerken, onun 1880-1881 yıllarında ilerici Amerikalı bilgin L. H. Morgan'ın *Ancient Society* [*Eski Toplum*] adlı kitabından çıkardığı kapsamlı bir özeti bulmuştu; bu özet, Marx'ın çok sayıda eleştirel notunun ve kendi tezlerinin yanı sıra başka kaynaklardan eklemeleri içeriyordu. Engels, özeti okuduktan ve Morgan'ın kitabının Marx ile birlikte geliştirdikleri materyalist tarih anlayışını ve ilk topluluklar hakkında yine birlikte ortaya koydukları görüşleri doğruladığına ikna olduktan sonra, Marx'ın notlarından epeyce yararlanarak ve Morgan'ın kitabında bulunan farklı sonuçları ve olguları dikkate alarak bu konular hakkında özel bir eser yazmaya karar verdi. Bunu, "bir anlamda [Marx'ın] vasiyetin[in] yerine getirilmesi" olarak görmüştü. Kendi eserini kaleme alırken, Yunanistan ile Roma'nın, Eski İrlanda'nın, Eski Cermenlerin vb. tarihleri hakkındaki kendi araştırmalarının sonuçlarından yararlandı.

Engels, başlangıçta, eserini Alman sosyal demokrasininin yasal teorik dergisi *Die Neue Zeit*'ta yayımlatmak istemişti; ne var ki, daha sonra, çalışmasının, siyasal içeriği nedeniyle, Sosyalistler Yasasının [*Sosyal Demokrasininin Kamu Güvenliğini Tehdit Eden Çabalarına Karşı Yasa*] yürürlükte olduğu Almanya'da basılamayacağını düşünerek bu planından vazgeçti. Kitap 1884 yılının Ekim ayının başında Zürih'te yayımlandı. Alman makamları ilk dönemde kitabın dağıtılmasını engelledi; yine de, sonraki değiştirilmemiş baskılar (ikincisi 1886'da ve üçüncüsü 1889'da) Stuttgart'ta yayımlanabildi; 1885'te Lehçe, Rumence ve İtalyanca baskıları yapıldı. Hem İtalyanca çevirinin hem de 1888'de yayımlanan Danca çevirinin redaksiyonunu Engels yaptı. *Ailenin Kökeni*'nin birinci baskısı Sırpçaya da çevrildi.

Engels, ilk toplulukların tarihi hakkında yeni malzemeler topladıktan sonra, 1890 yılında yeni bir baskının hazırlıklarına başladı. Çalışması sırasında konu hakkındaki tüm yeni yayınları ve özellikle de Rus bilgin M. M. Kovalevski'nin yayımladığı eserleri inceledi. Başta arkeoloji ve etnografya alanındakiler olmak üzere yeni bilgiler nedeniyle, başlangıçtaki metin üzerinde çok sayıda değişiklik ve iyileştirme ve özellikle "Aile" başlıklı II. bölüme önemli eklemeler yaptı. Birinci baskı ile bu baskı arasındaki en önemli farklılıklar dipnotlarda belirtildi.

Ailenin Kökeni'nin iyileştirilmiş ve genişletilmiş dördüncü baskısı Kasım 1891'de Stuttgart'ta yayımlandı (iç kapak sayfasına göre "1892"); sonrasında bu eserde herhangi bir değişiklik yapılmadı.

Engels'in yaşadığı dönemde, dördüncü baskının tıpkıbasımları olan iki baskı daha yapıldı (beşincisi 1892'de, altıncısı 1894'te). Bu baskı, ilk Fransızca (1893; redaksiyonunu Laura Lafargue'un yaptığı bu çeviri Engels tarafından gözden geçirilmişti), Bulgarca (1893) ve İspanyolca (1894) çeviriler için de temel alınmıştı; kitabın ilk İngilizce baskısı 1902'de yayımlandı. *Ailenin Kökeni*'nin ilk Rusça çevirisi 1894'te St. Petersburg'da yayımlandı; çeviri için dördüncü Almanca baskı temel alınmıştı. Bu, Engels'in Rusya'da yasal olarak yayımlanan ilk eseri idi. –*Almanca ed.*

1884 Tarihli Birinci Baskıya Önsöz

Aşağıdaki bölümler, bir anlamda, bir vasiyetin yerine getirilmesidir. Morgan'ın araştırmalarını, kendisinin (belirli sınırlar içinde bizim diyebileceğim) materyalist tarih incelemesinin sonuçlarıyla bağlantılı bir şekilde sunmayı ve böylece söz konusu araştırmaların tüm önemine açıklık kazandırmayı planlayan kişi, Karl Marx'tan başkası değildi. Ne de olsa, Morgan, Marx'ın kırk yıl önce keşfettiği materyalist tarih anlayışını Amerikada kendi tarzıyla yeniden keşfetmişti ve bu anlayış, barbarlık ile uygarlığı karşılaştırırken, temel noktalarda, Marx'ın ulaştığı sonuçların aynılarına ulaşmasını sağlamıştı. Ve Almanya'daki profesyonel iktisatçılar *Kapital*'i yıllar boyunca nasıl hem şevkle yağmalayıp hem de inatla yok saydıysa, İngiltere'deki "tarih öncesi" biliminin sözcüleri de Morgan'ın *Ancient Society*'sine* aynı şeyleri yaptı. Benim eserim, aramızdan ayrılmış bulunan arkadaşımın yapma fırsatını bulamadığı şeyin yerini ancak sınırlı bir ölçüde doldurabilir. Ama elimde, Morgan'dan yaptığı kapsamlı alıntılara eşlik eden eleştirel notları var ve burada bunları mümkün olduğu kadarıyla aktaracağım.

Materyalist anlayışa göre, tarihte, son çözümlemede belirleyici olan etken, dolaysız yaşamın üretimi ve yeniden üretimidir. Ama bu da iki ayrı yolla gerçekleşir: Bir yandan, geçim araçlarının, yani gıdaların, giyeceklerin, konutların ve bunları elde et-

* *Ancient Society, or Researches in the Lines of Human Progress from Savagery, through Barbarism to Civilization* [Eski Toplum, ya da İnsanın Barbarlık Döneminden Geçerek Yabanılıktan Uygarlığa Yükselmesi Üzerine Araştırmalar]. By Lewis H. Morgan. London, Macmillan and Co., 1877. Kitap Amerika'da basılmıştır ve Londra'da bulunması dikkat çekecek derecede zordur. Yazar birkaç yıl önce öldü.

mek için gerekli olan aletlerin üretimi; diğer yandan, insanların kendilerinin üretimi, yani türün çoğalması. Belirli bir tarihsel dönemde ve belirli bir ülkede yaşayan insanların tabi oldukları toplumsal kurumlar, bu iki üretim türü tarafından, bir yandan emeğin ve diğer yandan ailenin gelişim aşaması tarafından belirlenir. Emek henüz ne kadar az gelişmişse, emeğin ürünlerinin miktarı ve dolayısıyla aynı zamanda toplumun zenginliği ne kadar sınırlıysa, toplum düzeni de o kadar ağırlıklı bir şekilde soy bağlarının hükmü altında görünür. Ne var ki, soy bağlarına dayalı bu toplum yapılanması içinde emeğin üretkenliği giderek artar; emeğin üretkenliğiyle birlikte, özel mülkiyet ve mübadele, zenginlik farklılıkları, başkalarının emek gücünün kullanılabilirliği ve dolayısıyla sınıf karşıtlıklarının temeli de gelişir; kuşakların akışı içinde eski toplum düzenini yeni koşullara uyarlamaya çalışan yeni toplumsal unsurlar ortaya çıkar; ama sonunda, bu ikisinin bağdaşmazlığı, tam bir altüst oluşa yol açar. Yeni gelişmiş olan toplumsal sınıfların çarpışması, soya dayalı topluluklara yaslanan eski toplumu parçalar; bu toplumun yerini, devletin bir arada tuttuğu yeni bir toplum alır; bu yeni toplumun alt birimleri, soya dayalı topluluklar değil yerel topluluklardır; bu toplumda, aile düzeni tümüyle mülkiyet düzeninin hükmü altındadır ve bugüne kadarki tüm *yazılı* tarihin içeriğini oluşturmuş sınıf karşıtlıkları ve sınıf mücadeleleri artık özgürce gelişir.

Yazılı tarihimizin tarih öncesine ait temelini ana hatlarını keşfetmiş ve yeniden kurmuş ve Kuzey Amerika yerlilerinin soya dayalı topluluklarında, en eski Yunan, Roma ve Alman tarihinin bugüne kadar çözümsüz olan en önemli bilmecelerinin çözüm anahtarını bulmuş olması, Morgan'ın büyük başarısıdır. Ama eseri bir günde yaratılmadı. Ona tümüyle hâkim olana kadar, elindeki malzemeye kırk yıl boyunca boğuştu. Ama tam da bu nedenle, kitabı, günümüzün az sayıdaki çağ açan eserlerinden biridir.

Aşağıdaki sunumda, okur, genel olarak, Morgan'dan alınanlar ile benim eklediklerimi kolaylıkla ayırt edebilecektir. Yunanistan ve Roma hakkındaki tarihsel bölümlerde Morgan'ın belgeleriyle yetinmek yerine elimde bulunanları ekledim. Keltler ve Almanlar hakkındaki bölümler büyük ölçüde bana ait; burada Morgan'ın elinde neredeyse yalnızca ikincil kaynaklar ve Almanlar hakkında da (Tacitus dışında) yalnızca Bay Freeman'ın sefil liberal çarpıtmaları vardı. Morgan'da kendi amaçları bakımından yeterli olan, ama benim amaçlarım bakımından tümüyle yetersiz kalan iktisadi açıklamaların tümünü yeniden kaleme aldım. Ve son olarak, kuşkusuz, Morgan'dan açıkça alıntı yapmadığım yerlerde, varılan tüm sonuçların sorumluluğu bana ait.

Der Ursprung
der
Familie, des Privateigenthums
und
des Staats.

Im Anschluß an Lewis H. Morgan's Forschungen

von

Friedrich Engels.

Vierte Auflage.

Sechstes und siebentes Tausend.

Stuttgart
Verlag von J. F. W. Dieck
1892.

1891 Tarihli Dördüncü Baskıya Önsöz

Bu eserin yüksek tirajlı eski baskıları neredeyse altı aydır tükenmiş durumda ve yayıncı {J. H. W. Dietz} uzunca bir süre önce yeni bir baskıyı hazırlamamı istemişti. Daha acil işler bugüne kadar beni bundan alıyordu. İlk baskının yayımlanmasının üzerinden yedi yıl geçti ve bu süre içinde ilk aile biçimleri hakkındaki bilgilerimiz önemli ilerlemeler kaydetti. Bu nedenle, iyileştirme ve genişletme işlerini hızlıca yapmak gerekiyordu; dahası, mevcut metnin stereotipinin planlandığı şekilde hazırlanması, ek değişiklikler yapmamı bir süreliğine olanaksız kılacaktı.¹

Dolayısıyla tüm metni dikkatlice gözden geçirdim ve bilimin bugünkü durumunun hak ettiği şekilde hesaba katılmasını sağladıklarını umduğum bir dizi ekleme yaptım. Ayrıca, bu önsözün ilerleyen bölümlerinde, Bachofen'den Morgan'a kadar aile tarihinin gelişiminin kısa bir özetini sunuyorum; bunun en önemli nedeni, şovenizme çalan İngiliz tarih öncesi okulunun, Morgan'ın sonuçlarını hiç utanıp sıkılmadan kendine mal etmesine rağmen, tarih öncesi hakkındaki görüşlerde Morgan'ın keşifleri aracılığıyla gerçekleşen altüst oluşu yok saymak için elinden geleni yapmaya devam etmesi. Başka yerlerde de zaman zaman bu İngiliz örneğine fazlasıyla bağlı kalınıyor.

Çalışmam farklı yabancı dillere çevrildi. Önce İtalyancaya: *L'origine della famiglia, della proprietà privata e dello stato. Ver-*

1 *Die Neue Zeit*'ta cümlelerin "dahası" sözcüğünden sonraki bölümü şöyle: "yeni baskı, günümüzde Alman sosyalist yazını için olağan sayılan, Alman kitapçılığının diğer alanları için hâlâ az rastlanan bir tiraja sahip olacak." -*Almanca ed.*

sione riveduta dall' autore, di Pasquale Martignetti. Benevento 1885. Ardından Rumenceye: *Origină familiei, proprietă, ei private și a statului*. Traducere de Joan Nădejde, Yaş'ta yayımlanan *Contemporanul* dergisi, Eylül 1885-Mayıs 1886. Sonra Danca-ya: *Familjens, Privatejendommens og Statens Oprindelse*. Dansk af Forfatteren gennemgaaet Udgave, besørget af Gerson Trier. København 1888. Henri Ravé'nin mevcut Almanca baskıya dayalı bir Fransızca çevirisi basım aşamasında.

Altmışlı yılların başına kadar, aile tarihi diye bir şey yoktu. Tarih bilimi, bu alanda, henüz tümüyle Musa'nın Beş Kitabı'nın {Tevrat'ın} etkisi altındaydı. Burada başka hiçbir yerde olmadığı kadar kapsamlı bir şekilde tarif edilen ataerkil aile biçimi, sorgusuz sualsiz en eski biçim olarak kabul edilmekle kalmıyor, aynı zamanda, (çok karılılık çıkarıldıktan sonra) günümüzdeki burjuva ailesiyle özdeşleştiriliyordu; böylece aile aslında hiçbir tarihsel gelişim sergilememiş oluyordu; en fazla, tarih öncesinde, bir cinsel kuralızsızlık döneminden geçilmiş olabileceği kabul ediliyordu. – Kuşkusuz, tek eşli evlilik {*Einzelehe*} dışında, Doğu'ya özgü çok karılılık ve Hindistan-Tibet çok kocalılığı da biliniyordu; ama bu üç biçim tarihsel bir sıraya sokulamıyordu ve bağlantısız bir şekilde yan yana duruyorlardı. Hâlâ var olan bazı yabanılarda olduğu gibi eski tarihin bazı halklarında da soyun babaya göre değil anaya göre belirlendiği, yani kadın soy çizgisinin tek geçerli soy çizgisi sayıldığı; günümüzün pek çok halkında belirli (o dönemde yakından incelenmemiş) büyük gruplar arasında evlenmenin yasaklandığı ve bu âdetle dünyanın tüm bölgelerinde karşılaşıldığı biliniyor ve bu tür olgular hakkında durmadan daha fazla örnek toplanıyordu. Ama bunlarla ne yapılacağını kimse bilemiyordu ve söz konusu örnekler, E. B. Tylor'ın *Researches into the Early History of Mankind vb.*

vb. (1865) adlı eserinde bile, bazı yabanılardaki yanmakta olan oduna demir aletle dokunma yasağı ve buna benzer dinsel zırvanlıklar gibi, sadece “tuhaf âdetler” olarak görünür.

Aile tarihi 1861 yılında, Bachofen’in *Das Mutterrecht* {*Ana Hukuku*} adlı eserinin yayımlanmasıyla başlar. Yazar burada şu savları ileri sürer: 1. insanlar, başlangıçta, (yazarın hatalı bir ifade kullanarak hetaerizm² diye tarif ettiği) sınırlamasız cinsel ilişkiler içinde yaşıyordu; 2. bu tür ilişkiler babanın kesin olarak belirlenmesini tümüyle olanaksız kıldığından, soy, sadece, kadın soy çizgisi izlenerek (ana hukukuna göre) belirlenebiliyordu ve başlangıçta, Eski Çağ’ın tüm halklarında böyle yapıyordu; 3. bunun sonucunda, analar olarak, genç kuşağın kesin olarak bilinen ebeveynleri olarak kadınlar, yüksek derecede önemseniyor ve saygı görüyordu ve Bachofen’e göre bu durum eksiksiz bir kadının egemenliğine (jinekokrasi) ulaştırmıştı; 4. kadının tümüyle *tek bir* erkeğe ait olduğu tek eşli evliliğe geçiş, en eski dinsel kullardan birinin ihlal edilmesi (yani, aslında, diğer erkeklerin bu kadın üzerindeki geleneksel haklarının ihlal edilmesi) anlamına geliyordu ve bu ihlalin cezası ya da ona katlanılmasının bedeli olarak, kadın, sınırlı bir süreliğine, başkalarına teslim edilmek zorundaydı.

Bachofen, bu önermelerin kanıtlarını, eski klasik literatürün çok büyük bir emek harcıyarak topladığı sayısız pasajında bulur. Ona göre, “hetaerizm”den tek eşliliğe ve ana hukukundan baba hukukuna doğru gelişim, özellikle Yunanlarda, dinsel tasavvurlardaki bir ilerlemenin, eski anlayışın temsilcileri olan geleneksel tanrılar grubuna yeni tanrıların eklenmesinin ve bu arada yeni tanrıların eskilerini giderek arka plana itmesinin sonucu olarak gerçekleşir. Yani, Bachofen’e göre, erkek ile kadının karşılıklı toplumsal konumlarındaki tarihsel değişimler, insanların gerçek yaşam koşullarının gelişmesinin değil, bu yaşam koşulla-

2 Bkz. Engels’in 42. sayfadaki dipnotu. –çev.

I

TARİH ÖNCESİNİN KÜLTÜR AŞAMALARI

Morgan, insanlığın tarih öncesine uzmanlık bilgisiyle belirli bir düzen getirme girişiminde bulunan ilk kişidir; önemli ek malzemeler değişiklikler yapmayı gerektirmedikçe, onun sınıflandırması kuşkusuz yürürlükte kalacaktır.

Üç ana çağ olan yabanıllık, barbarlık ve uygarlık arasında doğal olarak onu yalnızca ilk ikisi ve üçüncüsüne geçiş ilgilendirir. Her iki çağı da, geçim araçları üretimindeki ilerlemelere bağlı olarak, alt, orta ve üst aşamalara ayırır; çünkü, der:

“Bu üretimdeki beceri, insanın üstünlük ve doğaya hükmetme derecesi için belirleyicidir; tüm varlıklar arasında sadece insan, yiyeceklerin üretiminde neredeyse⁶ mutlak bir egemenlik kurmuştur. İnsanlığın ilerlemesinin tüm büyük çağları, az çok doğrudan bir şekilde, geçim kaynaklarının genişleme çağlarıyla çakışır.”⁷

Ailenin gelişimi buna eşlik eder, ama dönemlerin ayrılması için bu denli çarpıcı işaretler sunmaz.

6 İngilizce özgün metinde “neredeyse” sözcüğü bulunmuyor. *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*'nin İngilizce çevirilerinde Morgan'ın özgün pasajları kullanılıyor. Elinizdeki kitapta ise Engels'in Almanca çevirileri temel alınacak ve özgün pasajlar ile bu çeviriler arasındaki önemli farklar dipnotlarda belirtilecek. –çev.

7 Morgan, *Ancient Society*, London 1877, s. 19. –*Almanca ed.*

1. Yabanıllık

1. *Alt Aşama.* İnsanlığın çocukluğu. İnsanlar hâlâ ilk yerleşim bölgeleri olan tropikal ve alt tropikal ormanlarda bulunur ve en azından kısmen ağaçlarda yaşar (büyük yırtıcı hayvanlar göz önünde bulundurulduğunda varlıklarını sürdürmelerinin tek açıklaması budur). Besin olarak meyveler, kabuklu yemişler ve kökler kullanılıyordu; gelişkin konuşma dili bu dönemin temel sonucudur. Tarihsel dönemde bilinir duruma gelen halkların hiçbirisi artık bu başlangıç düzeyinde değildi. Bu aşama binyıllar boyunca sürmüş olabilir; ama onun varlığı hakkında dolaysız kanıtlarımız bulunmuyor; ne var ki, insanın hayvanlar âleminde geldiği bir kez kabul edildiğinde, bu geçişin gerçekleştiğinin kabul edilmesi kaçınılmazlaşır.

2. *Orta Aşama.* Beslenme için balıklardan (yengeçleri, midyeleri ve başka su hayvanlarını da bunlar arasında sayıyoruz) yararlanılmasıyla ve ateşin kullanılmasıyla başlar. Balıkla beslenme ancak ateş aracılığıyla eksiksiz şekilde gerçekleştirilebildiğinden, bu ikisi birbirini tamamlar. İnsanlar bu yeni besinle iklimden ve yerellikten bağımsızlaştı; ırmakları ve kıyıları izleyerek, yabanıllık durumunda bile, yeryüzünün büyük kısmına yayılabildiler. Tümüyle ya da büyük ölçüde Taş Devri'nin (Paleolitik Çağ denen) erken dönemine ait olan, kabaca işlenmiş, cilalanmamış taş aletler, tüm kıtalara yayılmışlıklarıyla, bu göçlerin kanıtlarıdır. Hem yeni işgal edilen bölgeler hem de kesintisiz bir şekilde etkin olan keşif dürtüsü, sürtünme yoluyla ateş elde edilmesiyle bağlantılı bir şekilde, yeni besin maddeleri sağladı; bunlar arasında, kızgın külde ya da pişirme ocağında (toprak fırında) pişirilen nişastalı kökler ve yumrular da vardı, ilk silahlar olan topuzun ve mızrağın bulunmasıyla birlikte zaman zaman yemeklere eklenen av eti de. Kitaplarda görüldükleri biçimiyle sadece avcılık yapan halklar, yani *sadece* avcılıkla geçinen halklar hiçbir zaman var

olmadı; avcılığın verimi bunu sağlayamayacak kadar belirsizdir. Anlaşıldığı kadarıyla, yamyamlık, besin kaynaklarının süregelen istikrarsızlığı nedeniyle bu aşamada ortaya çıktı ve varlığını uzun bir süre boyunca korudu. Avustralyalılar ve çok sayıda Polinezyalı bugün bile yabanılığın bu orta aşamasında bulunuyor.

3. *Üst Aşama.* Yay ile okun bulunmasıyla ve böylece av etinin düzenli olarak tüketilen bir besin maddesi ve avcılığın normal çalışma biçimlerinden biri hâline gelmesiyle başlar. Yay, kiriş ve ok, çok karmaşık bir alet oluşturur ve bunun icat edilmesi, uzun, birikmiş deneyimlerin ve keskinleşmiş zihinsel güçlerin varlığını, dolayısıyla bir yığın başka icadın da bilinmesini gerekli kılar. Yay ile oku bilmekle birlikte (Morgan'ın barbarlığa geçişin başlangıcı kabul ettiği) çömlekçiliği bilmeyen halklara bakarsak, gerçekten de, daha bu erken aşamada, köylere yerleşmenin bazı yerlerde başladığını, geçim araçları üretiminde belirli bir ustalık düzeyine ulaşıldığını görür, ahşap kaplarla ve aletlerle, bitki iç kabuk lifleriyle yapılan (tezgâhsız) el dokumacılığıyla, bitki iç kabuk liflerinden ya da kamışlardan örülmüş sepetlerle, cilalanmış (neolitik) taş aletlerle karşılaşırız. Ayrıca, çoğu örnekte, ateş ve taş balta, kütükten oyulan kanoların ve yer yer de ev yapımında kullanılan kerestelerin ve tahtaların ortaya çıkmasını sağlamıştı. Örneğin yay ile oku bilen ama çömlekçiliği bilmeyen Kuzey Amerika yerlilerinde tüm bu ilerlemeleri görürüz. Demir kılıç barbarlık için neydiyse, ateşli silahlar uygarlık için neydiyse, yay ile ok da yabanılık için oydu, yani belirleyici silahtı.

2. Barbarlık

1. *Alt Aşama.* Çömlekçilikle başlar. Çömlekçilik, gösterilebildiği kadarıyla pek çok örnekte ve muhtemelen her yerde, örülmüş ya da ahşap kapların ateşe dayanıklı hâle gelmeleri için kille

kaplanmasıyla ortaya çıkmıştır; böylece, kısa bir süre içinde, biçimlendirilmiş kilin, içindeki kap olmadan da aynı işi gördüğü anlaşılmıştır.

Buraya kadar, gelişimin seyrini, belirli bir dönem için, konumdan bağımsız bir şekilde tüm halklar için genel olarak geçerli sayabiliyorduk. Ama barbarlığın ortaya çıkışıyla birlikte, yeryüzünün iki büyük kıtasının farklı doğal zenginliklerinin kendilerini gösterdiği bir aşamaya ulaştık. Barbarlık döneminin karakteristik özelliği, hayvanların evcilleştirilmesi ve yetiştirilmesi ile bitkilerin ekilip biçilmesidir. Doğu Kıtası, yani “Eski Dünya”, evcilleştirilebilir hayvanların neredeyse tümüne ve ekilebilir tahıl türlerinden biri dışındaki hepsine sahipti; Batı Kıtası, yani Amerika, evcilleştirilebilir memeli hayvanlardan sadece lamaya (o da yalnızca Güney Amerika’nın bir kısmında) ve ekilebilir tahıllardan sadece birine, ama en iyisine, yani mısıra sahipti. Bu farklı doğal koşullar nedeniyle, bu andan itibaren, her bir yarımkürenin nüfusları kendi özel yollarını izler ve bu iki örnekte, her bir aşamanın sınırlarındaki işaretler farklılaşır.

2. *Orta Aşama.* Doğu’da hayvanların evcilleştirilmesiyle, Batı’da yenilebilir bitkilerin sulama yoluyla ekilip biçilmesiyle ve binalar için kerpiçlerin (güneşte kurutulan tuğlaların) ve taşların kullanılmasıyla başlar.

Batı’yla başlıyoruz, çünkü burada bu aşama Avrupalıların fethine kadar hiçbir yerde aşılmadı.

Barbarlığın alt aşamasındaki Amerika yerlileri (Mississippi’nin doğusunda bulunanların tümü bunlar arasında yer alıyordu), daha keşfedildikleri dönemde, bahçelerinde belirli bir ölçüde mısır ve belki aynı zamanda kabak, karpuz ve başka bahçe ürünleri yetiştiriciliği yapıyordu ve bunlar yiyeceklerinin çok önemli bir kısmını oluşturuyordu; kazıklı çitlerle çevrili köylerdeki ahşap evlerde oturuyorlardı. Başta Columbia Nehri bölgesindekiler olmak üzere Kuzeybatı kabileleri

hâlâ yabanılığın üst aşamasında bulunuyor ve ne çömlekçiliği ne de herhangi bir bitki yetiştiriciliği türünü biliyorlardı. Buna karşılık, New Mexico'daki "Pueblo" yerlileri, Meksikalılar, Orta Amerikalılar ve Perulular, fetih döneminde barbarlığın orta aşamasında bulunuyordu; kerpiçten ya da taştan yapılmış kale benzeri evlerde oturuyor, yapay olarak sulanan ve başlıca besin kaynaklarını sağlayan bahçelerde konuma ve iklime bağlı olarak mısır ve başka besin bitkileri ekiyorlardı ve hatta bazı hayvanları evcilleştirmişlerdi (Meksikalılar hindiye ve başka kuşları, Perulular lamayı). Ayrıca metalleri işlemeyi biliyorlardı; ama bunlar arasında demir yoktu ve taş silahlar ile taş aletlerden vazgeçmemelerinin nedeni buydu. Ardından, İspanyol fethi her tür bağımsız gelişme yolunu kesti.

Doğu'da barbarlığın orta aşaması süt ve et veren hayvanların evcilleştirilmesiyle başladı; bitki ekimi ise, anlaşıldığı kadarıyla, bu dönemin sonlarına kadar bilinmeyen bir şey olarak kalmış. Yine anlaşıldığı kadarıyla, hayvanların evcilleştirilmesi ve yetiştirilmesi ile büyük sürülerin oluşturulması, Aryenlerin ve Samilerin, barbarların geri kalan kitlesinden ayrılmasına yol açmış. Avrupalı ve Asyalı Aryenlerde hayvan isimleri hâlâ aynıyken ekilen bitkilerin neredeyse hiçbirinin ismi aynı değildir.

Sürülerin oluşturulması uygun yerlerde (Samiler için Fırat ile Dicle'nin çayırlarında, Aryenler için Hindistan'ın, Ceyhun ile Seyhun'un, Don ile Dinyeper'in çayırlarında) çoban yaşamını ortaya çıkardı. Hayvanların evcilleştirilmesi ilk olarak bu tür otlakların sınırlarında gerçekleştirilmiş olmalı. Dolayısıyla, sonraki kuşakların gözünde, hayvancılık yapan halklar, insanlığın beşiği olmanın çok uzağındaki, tam tersine yabancı ataları ve hatta barbarlığın alt aşamasındaki insanlar için neredeyse yaşanamaz olan alanlardan gelir. Diğer taraftan, orta aşamadaki bu barbarlar, çoban yaşamına bir kez alıştıklarında, akarsulu çayırlardan gönüllü bir şekilde atalarının kendilerini evlerin-

de hissettikleri ormanlık bölgelere geri dönmeyi akıllarına bile getiremezdi. Hatta, Samiler ve Aryenler, daha kuzeye ve daha batıya göç etmek zorunda bırakıldıklarında, Batı Asya'nın ve Avrupa'nın ormanlık alanlarına yerleşmeyi (tahıl ekimi yoluyla hayvanlarını bu daha az elverişli topraklarda besleyebilir ve özellikle de kışı bu topraklarda geçirebilir duruma gelene kadar) olanaksız bulmuştu. Çok büyük olasılıkla, tahıl ekimi burada ilk olarak hayvanların yem gereksiniminden kaynaklandı ve insanların beslenmesi açısından ancak daha sonra önem kazandı.

Aryenlerin ve Samilerin et ve süt zengini diyeti ve özellikle de bunların çocukların gelişimi üzerindeki olumlu etkisi belki de bu iki ırkın gelişimsel üstünlüğünün açıklamasıdır. Gerçekten de, New Mexico'nun neredeyse sadece bitkilerle beslenen Pueblo yerlileri, barbarlığın alt aşamasındaki daha fazla et ve balık yiyen yerlilerinkine göre daha küçük bir beyne sahiptir. Her durumda, yamyamlık bu aşamada giderek ortadan kalkar ve varlığını sadece dinsel bir eylem olarak ya da burada neredeyse aynı anlama gelmek üzere büyü olarak korur.

3. *Üst Aşama*. Demir cevherinin eritilmesiyle başlar, alfabeğe dayalı yazının bulunması ve bunun yazınsal kayıtlar için kullanılması aracılığıyla uygarlığa geçer. Söylenmiş olduğu gibi yalnızca Doğu Yarımküresi'nde bağımsız bir şekilde katedilen bu aşama, üretimdeki ilerlemeler açısından, önceki aşamaların tümünün toplamından daha zengindir. Kahramanlar Çağı'nın Yunanları, Roma'nın kurulmasının kısa bir süre öncesindeki İtalik kabileleri, Tacitus'un Almanları ve Vikingler döneminin Normanları bu aşamadır.⁸

Burada, her şeyden önce, hayvanların çektiği saban demiri karşımıza çıkar; saban demiri, büyük ölçekli tarımı, yani çiftçi-

8 1884 baskısında "Tacitus'un Almanları ve Vikingler döneminin Normanları" yerine "ve Sezar'ın (ya da bizce daha iyisi Tacitus'un) Almanları" deniyor. -*Almanca ed.*

liği ve dolayısıyla da geçim araçlarının o dönemin koşulları için pratikte sınırsız bir şekilde çoğaltılmasını mümkün kılmıştı; bununla bağlantılı olarak, ormanlar temizlenmiş ve tarım alanları ile çayırlara dönüştürülmüştü; bu sonuncusu, demir balta ve demir kürek öncesinde, büyük ölçekli bir şekilde yapılamazdı. Tüm bunlar, hızlı nüfus artışına ve küçük alanlarda nüfus yoğunlaşmasına da yol açtı. Çiftçilik öncesinde, yarım milyon insanın tek bir merkezî yönetim altında bir araya gelmesiyle ancak çok istisnai koşullarda karşılaşılmış olmalı; büyük olasılıkla böyle bir şey hiçbir zaman gerçekleşmedi.

Barbarlığın üst aşamasının doruk noktası, Homeros'un şiirlerinde ve özellikle de *İlyada*'da karşımıza çıkar. Gelişmiş demir aletler; körük; el değirmeni; çömlekçi tornası; sıvı yağ ve şarap yapımı; el sanatına dönüşme yolundaki metal işlemeciliği; araba ve savaş arabası; kirişlerle ve kalaslarla gemi yapımı; bir sanat olarak mimarinin ilk örnekleri; kuleli ve mazgallı duvarlarla çevrili kentler; Homeros'un destanları ve bütün bir mitoloji: Yunanların barbarlıktan uygarlığa taşıdığı miras temel olarak bunlardan oluşur. Bunlarla, Sezar'ın ve hatta Tacitus'un (Homeros dönemi Yunanlarının bir üstüne geçmeye hazırladıkları kültür aşamasında bulunan) Cermenler hakkındaki betimlemelerini karşılaştırırsak, barbarlığın üst aşamasında üretimdeki gelişimin ne kadar zengin olduğunu görürüz.

Burada, Morgan'dan hareketle, insanlığın yabanılık ve barbarlık üzerinden uygarlığın başlarına evrimi hakkında kabaca çizdiğim resim bile, yeni ve daha önemlisi dolaysız olarak üretimden alındıkları için su götürmez olan çizgiler bakımından yeterince zengin. Yine de, yolculuğumuzun sonunda açığa çıkacak olan resimle karşılaştırıldığında, soluk ve yetersiz görünecektir; barbarlıktan uygarlığa geçişi ve bu ikisi arasındaki çarpıcı karşıtlığı eksiksiz bir şekilde aydınlatmak ancak yolculuğumuzun sonunda mümkün olacak. Şimdilik, Morgan'ın bölümlen-

dirmesini şu şekilde genelleştirebiliriz: Yabanllık: Hazır doğa ürünlerine el koymanın ağırlık taşıdığı dönem; insanların sanat ürünleri ağırlıklı olarak bu el koyma işleminin yardımcı aletleridir. Barbarlık: Hayvancılığın ve tarımın başladığı, doğa ürünlerinin üretimini insan etkinlikleri aracılığıyla artırma yöntemlerinin öğrenildiği dönem. Uygarlık: Doğa ürünlerini daha fazla işlemeyi öğrenme, gerçek anlamıyla sanayi ve sanat dönemi.